

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการสร้างภาพแสดงแทนเพื่อสิทธิเชิงพื้นที่” เป็นการศึกษาที่ผู้วิจัยได้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มาเป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ เพราะวาระระเบียบวิธีดังกล่าวเหมาะสมที่จะช่วยตอบวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยใน 2 ประการ คือ 1) การศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ และ 2) การศึกษาพลวัตความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ ทั้งในเชิงการให้ความหมายต่อพื้นที่จากมุมมองของแต่ละฝ่าย การใช้อำนาจ การต่อรองในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการใช้พื้นที่

ด้วยลักษณะของการวิจัยในรูปแบบนี้จะช่วยเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถร่วมรับรู้ในประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมเดียวกันกับผู้ถูกศึกษา (natural situations or settings using) เป็นการศึกษาการกระทำจากจุดยืนหรือทัศนะของผู้เป็นเจ้าของการกระทำ ในสภาพของปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัต (dynamic process) ดังที่ Rice และ Ezzy (1999:1) ได้อธิบายไว้ว่า

“การวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญแก่การตีความหมายโดยมุ่งทำความเข้าใจกระบวนการสร้าง และอ้างไว้ซึ่งความหมายที่สลับซับซ้อน และละเอียดอ่อน จุดมุ่งหมายของการวิจัยในแนวนี้อยู่ที่การกลั่นกรองเอาข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์หรือการกระทำโดยคงไว้ซึ่งบริบทของเหตุการณ์หรือการกระทำเหล่านั้นและทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาที่ให้รายละเอียดในลักษณะการของบูรณาการ”

หลังจากที่ได้ดำเนินการศึกษาปรากฏการณ์จากทัศนะผู้เป็นเจ้าของการกระทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในขั้นตอนของการวิเคราะห์ผู้วิจัยก็จะแยกตนเองออกจากปรากฏการณ์ที่ศึกษา และทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาด้วยมโนทัศน์ แนวความคิดเชิงทฤษฎี ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการป้องกันความเอนเอียง (bias) ที่จะเกิดขึ้นในการวิจัยเฉกเช่นเดียวกับแนวการวิเคราะห์แบบปฏิฐานนิยมที่เป็นไปตามหลักของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ข้อดีของการวิจัยในแนวนี้จะช่วยชี้ให้เห็นถึงการอธิบายโลกทางสังคม (social world) ของผู้คนและการอธิบายถึง

ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่ศึกษาในเชิงลึก ตลอดจนสามารถที่จะพัฒนาองค์ความรู้ในลักษณะเฉพาะเจาะจงในรูปของสมมติฐานที่มุ่งใช้เฉพาะกรณีเป็นหลัก (ชาย โพธิ์ลีตา 2547 :85)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ

1) กลุ่มบุคคลในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ กลุ่มบุคคลที่อยู่ในฐานะแกนนำ ผู้นำหรือคณะกรรมการชุมชน และกลุ่มสมาชิกในพื้นที่ทั่วไป โดยวิธีการเลือกตัวอย่างผู้วิจัยได้รับการชี้แนะจากแกนนำในสถานะที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key information)

2) กลุ่มบุคคลนอกพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ คือ กรมศิลปากร และนักวิชาการด้านผังเมือง จากสถาบันอุดมศึกษา ในสถานะที่เป็นบุคคลซึ่งเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่

ทั้งนี้ รายชื่อบุคคลที่ปรากฏในงานวิทยานิพนธ์ทั้งหมด เป็นชื่อที่ผู้วิจัยสมมุติขึ้นมา เพื่อเป็นการปกป้องความลับของผู้ถูกศึกษา

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ คือ

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) จากเอกสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ข่าวหนังสือพิมพ์ วารสารต่างๆ เพื่อใช้ประกอบการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการ ประวัติความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ เช่น ขอบเขตทางกายภาพ ขนาดพื้นที่ จำนวนครอบครัว ประชากร การประกอบกิจกรรมในพื้นที่ โดยได้ค้นคว้าจากแหล่งสารสนเทศที่สำคัญ ได้แก่ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สำนักโบราณคดี และสำนักสถาปัตยกรรม หน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ และฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยลงศึกษาภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ด้วยการสังเกต สำรวจสภาพพื้นที่และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับคนในพื้นที่ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยสร้างประเด็นคำถามจากกรอบแนวความคิด ทฤษฎี และจากการทบทวนศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีประเด็นของการศึกษาที่สำคัญ 2 ส่วน ดังนี้

2.1 ประเด็นด้านพัฒนาการของพื้นที่ โดยศึกษาผ่านกรอบแนวความคิดเรื่องย่าน (District) ของวิลมสรี ลิมธนากุล ซึ่งจะนำมาอธิบายประวัติความเป็นมาของพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมในพื้นที่ ผู้คนที่มาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ตลอดจนลักษณะของกลุ่มและปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ เพื่อหาคำสำคัญในพื้นที่

2.2 ประเด็นด้านพลวัตความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยศึกษาผ่านแนวความคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ (The Production of Space) ขององรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre) ซึ่งเน้นศึกษาถึงความคิด มุมมอง ในเชิงการให้ความหมายต่อพื้นที่ของแต่ละฝ่าย การใช้อำนาจ การต่อรองในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการใช้พื้นที่ ระหว่างกลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ภายใต้สถานการณ์ผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่ของผู้เป็นเจ้าของที่ดิน (โปรดดูคำถามในภาคผนวก ก)

3) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการ 2 วิธี คือ

3.1 การสังเกต/สำรวจพื้นที่ โดยใช้เทคนิคที่สำคัญ 2 วิธีคือ

- การสังเกตแบบไม่มีการกำหนดโครงสร้างไว้ล่วงหน้า (Unstructured Observation) เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานการณ์โดยไม่ได้กำหนดเรื่องไว้แน่นอนหรือกำหนดปัญหาไว้เฉพาะหน้า ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้วิจัยใช้ในการสำรวจสภาพของพื้นที่เบื้องต้นโดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ พฤติกรรมของสมาชิกในพื้นที่ บรรยากาศของพื้นที่ในแต่ละวัน ปรัชญาการณ์หรือจุดที่น่าสนใจต่างๆ และทำการจดบันทึกซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงรายละเอียดของพื้นที่ได้พอสมควร การสังเกตในขั้นนี้จะเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นของการสังเกตในข้อที่ 2 เพื่อหาข้อมูลที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่ต่อไป

- การสังเกตแบบมีการกำหนดโครงสร้างไว้ล่วงหน้า (structured Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยกำหนดเรื่องไว้เฉพาะว่าจะสังเกตอะไร เรื่องอะไรจะไม่สังเกต เหตุการณ์อื่นใดที่นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ หรือเป็นการสังเกตที่ควบคุมสถานการณ์ได้ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยสังเกตลักษณะสำคัญของพื้นที่ใน 4 ประเด็น คือ การประกอบกิจกรรมทางการค้าและบริการ ทำเลการค้าของกลุ่มชาติพันธุ์จีนและอินเดีย การประกอบกิจกรรมของหาบเร่แผงลอยในพื้นที่ รวมทั้งการสังเกตผู้คนเข้ามาปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ ซึ่งหลังจากการสังเกตในแต่ละครั้งเสร็จเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจะกลับมาสรุปทำแผนที่จากการสังเกตตามประเด็นต่างๆ รวมทั้งบันทึกรายละเอียดและการเขียนบรรยายสภาพของพื้นที่ (จรรยา เศรษฐบุตร 2531:206-207)

3.2 การสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างซึ่งใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) โดยจะทำการสัมภาษณ์จากประชากรที่เลือกไว้ตามประเด็นหลักของคำถามที่ได้กำหนด และแจกแจงไปยังประเด็นคำถามย่อยๆ โดยผู้วิจัยจะทำการบันทึกขณะสัมภาษณ์ด้วยเทปบันทึกเสียง ตลอดจนการสังเกตปฏิกิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์ควบคู่ไปด้วย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จะเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดตามประเด็นหลัก กล่าวคือ เมื่อได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้วจะนำมาทำการแยกแยะตามประเด็นหลักต่างๆที่ได้กำหนดไว้ และพิจารณาความครบถ้วนของข้อมูล ตลอดจนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยใช้เทคนิคไตรมิติ (triangulation) คือ วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการใช้วิธีการที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตามประเด็นเดิม แต่ใช้รูปแบบถ้อยคำที่แตกต่างกันในช่วงเวลาที่ต่างกัน การใช้วิธีการสังเกตและตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ อาทิ ผู้นำชุมชน เพื่อนบ้าน รวมไปถึงการอาศัยข้อมูลจากเอกสารหลักฐาน หากข้อมูลที่ได้มาจากการบันทึกนั้นยังไม่ชัดเจนหรือตรงตามประเด็น ผู้วิจัยก็จะนำประเด็นคำถามเหล่านั้นกลับไปสัมภาษณ์อีกครั้ง จนกระทั่งเมื่อได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องครบถ้วนแล้ว จะใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทางทฤษฎีในการนำเสนอผลการวิจัย